

Trusler mod biodiversiteten i Norden

Den biologiske mangfoldighed, som er et vilkår for liv på Jorden, er gået alarmerende tilbage i de sidste 100 år. Foringelse af levesteder er den største trussel mod biodiversiteten både globalt og i Norden. Tabet af biodiversitet er lige så stort i Norden som i resten af verden.

Levestederne forsvinder, bliver mindre eller forstyrres på grund af ændret arealanvendelse. Når naturområder anvendes til landbrug eller bebygges bliver der mindre og mindre plads til den biologiske mangfoldighed. Foringelsen af de bevarede økosystemer skyldes fragmentering af levestederne, klimaforandringer og forurening. Truslen mod biodiversitet er først og fremmest rettet mod levesteder og påvirker dermed arternes bestande, genetiske diversitet og eksistens.

Ikke-hjemmehørende invasive arter og klimaforandringer er de næststørste trusler mod biodiversiteten. Mange bestande er også direkte påvirket af jagt, fangst, indsamling samt fiskeri og bifangst. Udslip forårsaget af mennesker eutrofierer, forurener og forurener levesteder og påvirker således arternes levevilkår nu og i fremtiden.

Ændringer i arealanvendelsen har stor betydning

Arealanvendelsen og udnyttelsen af naturressourcer har påvirket levestederne gennem tiderne. Når levesteder ændres, ændrer artssammensætningen og arternes dominans også. Ændringer i arealanvendelsen er oftest ugunstige for dyrearterne i et område, med mindre det drejer sig om beskyttelse af levesteder i nye naturområder.

Ændringer i arealanvendelsen skyldes samfundets krav om voksende kommerciel udnyttelse af landområder og af andre naturressourcer. For biodiversiteten er de mest alvorlige ændringer i arealanvendelsen, at de såkaldte uproduktive naturlige områder, såsom moser og vådområder, udgraves eller drænes og tages i brug som landbrugsjord, skovbrug eller tørvegravning.

De naturtyper, der har lidt mest af intensiveringen af landbruget og et ophør af produktion på mindre produktive arealer er kulturbiotoperne, som oprindeligt er blevet formet af det traditionelle landbrug. Ophøret af græsning og høslet har ført til at traditionelle, artsrige landbrugsområder vokser til og går tabt, og de tilhørende arter er nu stærkt truede. Intensivering af landbruget har erstattet det traditionelle kulturlandskab med ensformige og gødskede marker, der forvaltes med maskiner og drænes effektivt. Sådanne landskaber mangler græsklædte grøfter og skovbevoksede områder og den tilhørende rige flora og fauna.

Intensivt skovbrug har gjort skovenes artssammensætning og aldersstruktur mere ensformigt. Naturskove rige på rådende ved og væltede stammer fyldt med liv er ved at forsvinde sammen med de arter, der hører til der. Naturen i fjeldene i Norden ændrer sig mange steder på grund af overgræsning og den efterfølgende erosion, mens de andre steder er groet til, hvor sommer græsgange ikke længere bliver anvendt.

Bebyggede områder og trafikale infrastruktur spreder sig over naturområder og med øget tæthed nær områder, der allerede er tæt bebyggede. Skovveje trænger i dag dybt ind i øde områder i Norge, Sverige og Finland, og fragmenterer de sidste vidtstrakte naturområder. Selv de mest fjerne egne i Island og på Færøerne kan nås fra enten land- eller søsiden, og trafik og forstyrrelser fra besøgende er steget markant. Arternes bestande isoleres fra hinanden, hvilket truer den genetiske mangfoldighed. Sommerhuse og anden bebyggelse på strandene påvirker naturen på strandene. Den stigende naturturisme med blandt andet terrængående køretøjer og vandtrafik kan forårsage øget støj og anden form for forstyrrelse. Dæmninger og reservoirer har tæmmet naturlige floder og lagt store landområder under vand. Marine miljøer forstyrres af udvindingen af fossile brændstoffer og vindkraft, og vildmarker præges af telemaster.

Flere trusler har kun en ødelæggende virkning på lokalt plan, og truer ikke hele naturtyper og bestande af arter. Eksempelvis kan frøerne i et tilvokset vandhul flytte til andre vandhuller, forudsat at området ikke er for fragmenteret. Restaurering af et levested kan også hjælpe en forsvundet art med at genetablere sig, såfremt det ikke var den sidste bestand. Andre trusler er derimod mere omfattende og gælder hele naturtyper og deres arter, såsom klimaforandringer, der truer Nordens fjeldnatur samt indlandsisen og havisen.

Nogle trusler kan være akutte med virkninger, der er synlige med det samme, mens andre først bliver synlige efter noget tid. Det kan afhænge af omfanget af en arts udbredelse. En forværring af et levested kan have en øjeblikkelig effekt på en art med en lille udbredelse, hvorimod ændringer kun reflekteres langsomt i arter, hvis udbredelse er stor. Det er eksempelvis tilfældet ved en reduktion af fødegrundlaget.

Virkningerne af enkelte trusler kan være begrænsede, men den kombinerede effekt af flere trusler kan være katastrofal. Mekanismerne bagved er ofte komplekse, og det kan være svært at adskille årsag fra virkning.

Intensivering af landbruget forårsager tydelige ændringer i landskabet. Da landbrugene bliver færre i antal, men stiger i størrelse bliver markerne mere ensformige og biodiversiteten falder. Landskabet på billedet er fra det sydvestlige Finland. Foto: Riku Lumiaro.

Minebrug, stenbrud og affaldsdeponering forstyrrer også levesteder. De sidste urørte vilde områder i Norden er på Svalbard og i nogle få fragmenterede beskyttede områder.

Mindst tre fjerdedele af Nordens udryddelsestruede arter er truet udelukkende af ændringer i arealanvendelsen. Størstedelen af disse arter tilhører gamle naturskove, kulturbiotoper og vådområder. Konsekvenserne ved intensiveringen af skov- og landbrug er tydelige, og tiltag for at tage hånd om problemerne er blevet påbegyndt. Eksempelvis yder EU økonomisk støtte til græsning og høslet i traditionelt landbrug, og praksis indenfor skovbrug bliver ændret for at tage hensyn til naturbevarelse – for eksempel ved at efterlade dødt ved i skovene. Ved dræning og tørveindvindning af vådområder i dag bliver påvirkningerne af de tilstødende områder nøje vurderet. Moser, vådområder, kulturbiotoper, kilder og andre levesteder restaureres mange steder.

Ikke-hjemmehørende invasive arter udgør en stor trussel

Spredningen af ikke-hjemmehørende invasive arter er globalt blevet klassificeret som den anden største trussel mod biodiversitet. Invasive arter spredes til nye områder med menneskets hjælp via international handel, transport og rejser.

En lille del af de arter som ankommer til nye områder, etablerer sig, har god fremgang og bliver skadelige for områdets oprindelige arter. Fremmede arter, som ikke hører hjemme i Norden, kaldes invasive, fordi de konkurrerer med de hjemmehørende arter om føde og levesteder, spreder sig og øger deres bestande og forstyrrer økosystemers funktion. De kan også sprede parasitter og sygdomme, som kan have uventede følger for de oprindelige arter. Nye arter forventes at sprede sig nordpå på grund af klimaforandringer, der ændrer levestederne. Ikke alle fremmede arter skader oprindelige arter.

Når først en invasiv art er etableret, er det meget vanskeligt at fjerne den. I havet og i indre farvande er det stort set umuligt. Den mest effektive måde at undgå fremmede arters ankomst og spredning er en præventiv indsats og en effektiv lovgivning. Invasive arter som er ankommet bør udryddes, deres spredning hindres og skadelige effekter på oprindelige arter reduceres. Jo tidligere en bekæmpelse starter, desto mere effektiv er den. Information spiller en central rolle i bekæmpelsen af invasive arter.

Klimaforandringer er en voksende trussel

Den biologiske mangfoldighed i Norden trues af stigende temperaturer og stigende nedbør, der skyldes klimaforandringer. Klimaforandringer forårsages primært af udledning af drivhusgasser fra menneskelig aktivitet, og konsekvenserne af drivhusgasserne vil afhænge af hvordan udledningen udvikler sig. Klimaforandringerne forventes især at have ødelæggende konsekvenser for kystbiotoper og naturtyper, der er associeret med is og permafrost, og de tilhørende arter.

Fordelingen af naturtyper og arter vil ændre sig dramatisk, og både arter og naturtyper kan tilmed forsvinde helt. Forandringerne forventes at blive særlig omfattende i arktiske områder, da Det Arktiske Ocean hindrer arternes spredning længere nordpå. Nogle arter vil ikke være i stand til at tilpasse sig ændringer i deres levesteder eller flytte sig i takt med at naturtypernes fordeling ændrer sig. Nordens fjeldnatur kommer også til at forandre sig, når klimaet bliver varmere. Fjeldarterne mister deres levesteder når skovgrænsen flytter nordpå og højere op af fjeldet. Naturtyper i permanent frosne områder, såsom palsa moser i Finland, risikerer at ophøre med at eksistere, når permafrosten tør.

Grønlands dominerende naturtype, den arktiske tundra, forsvinder i takt med at klimaet bliver varmere. Indlandsisen svinder, ligesom havisen der er livsvigtig for isbjørnen. Kortere og mere milde vintre skaber allerede problemer for sælers formering, fordi de føder deres unger i snehuler bygget på isen. Det er især et problem for den truede Saimaa ringsæl i Finland. Arter sydfra kan også sprede sig nordpå til de nordiske lande. De stigende temperaturer kan fremme tilgroning af kulturbiotoper, samt øge ikke-hjemmehørende invasive arters overlevelse og spredning.

Udnyttelse af fiske-, hval- og vildtbestande

Plante- og dyrestande er blevet udnyttet i samme grad som landområderne. I tidens løb har udnyttelse af bestande truet adskillige arter. Flere fiske-, krebsdyr-, sæl og hvalarter er blevet udnyttet udover bestandens evne til at forny sig. Via internationale fangstkvoter og fredning forsøger man at sikre at marine arters bestande ikke trues. Ofte er kvoterne så store, at bestandene i praksis stadig bliver overudnyttede.

Mennesket har altid jaget og meget vildt og mange store rovdyr har været alvorligt truede. I dag reguleres jagt med kvoter, og man stræber efter at jage på en bæredygtig måde. Bestanden af rovdyr reguleres, så de forårsager mindst muligt skade på husdyr. Forfølgelsen af rovdyr er mindsket i Norden, men er endnu ikke ophørt, og ulovlig jagt forekommer stadig.

Skadelige kemikalier

Forurening og følgende kontaminering, næringsbelastning og forsuring er indirekte trusler mod arter og deres levesteder. På trods af at mængden af miljøgifte er faldet i Norden, findes der stadig en overhængende trussel fra f.eks. olie- og kemikalieulykker.

Østersøen og indlandsfarvande vil fortsat blive næringsbelastede, så længe næringsstoffer fra landbrug og spildevand bliver udledt i vandløb eller havet. Østersøen og mange indlandssøer klarer sig dårligt på grund af næringsbelastning, og sandstrandene trues af tilgroning. Næringsbelastningen rammer også på land. Luftbåret kvælstof aflejres i terrestriske naturtyper og øger næringsbelastningen eksempelvis i kulturbiotoper, hvilket accelererer deres tilgroning.

Truslerne er anderledes i Grønland

Til forskel fra resten af Norden er arealanvendelsen ikke den største trussel mod levesteder og arter i Grønland. Den største trussel kommer derimod fra en for intensiv udnyttelse af naturen og naturressourcerne. Sammen med andre former for forstyrrelse har især jagt og fiskeri forårsaget alvorlige tilbagegange for flere bestande af pattedyr, fisk, fugle og krebsdyr. I dag forsøges tilbagegangen hindret ved at fastlægge biologisk definerede kvoter samt fredningsperioder.

I Grønland er fragmentering eller ændringer i arealanvendelsen ikke noget problem, da de isfri områder langs kysten er omfattende i forhold til den lille og spredte befolkning. Det er kun omkring 700 hektar i det sydlige Grønland, der bliver brugt til landbrug. Trafik foregår primært med fly eller skibsfart, og områderne fragmenteres derfor ikke af veje og anden infrastruktur. Olie- og gasudvinding samt trafik stiger dog stadig. På sigt forventes klimaforandringer at blive en betydelig trussel mod biodiversiteten i Grønland.

Alle referencer kan findes på faktaarkets hjemmeside: www.blst.dk/biodiversitet/nordensnatur